فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی
Human Sciences Research Journal
دوره جدید، شماره بیست و سوم، زمستان ۱۳۹۸، صص ۲۱۵-۱۹۹ New Period, No 23, 2020, P 199-215
شماره شاپا (۲۴۷۶-۷۰۱۸) ISSN (2476-7018)

بررسی عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز

دکتر محمود شعبانپور[۱]. غلامرضا عزیزی[۲]
۱. ابواب جمعی اداره کل آموزش و پرورش استان تهران
واحد آموزش و پرورش ناحیه ۱ شهر ری، گروه علوم تربیتی، ایران
۲. ابواب جمعی اداره کل آموزش و پرورش استان تهران
واحد آموزش و پرورش ناحیه ۱ شهر ری، گروه علوم تربیتی، ایران

چکیده

مقاله حاضر، براساس پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز» تهیه شده است. نویسنده مقاله، پیش از تحقیق مذکور، به مطالعه مبانی نظری آن و ۱۲ طرح پژوهشی مرتبط با موضوع بحث شده پرداخته است، و سپس با این پیشینه، ۳ سوال و ۵ فرضیه را تنظیم و بررسی کرده است. مطالعه حاضر از نوع پیمایشی است و جامعه آماری آن عبارت است از: دختران دوره راهنمایی، پسران و دختران دوره متوسطه و همچنین دبیران دینی و مربیان تربیتی سه منطقه از مناطق آموزش و پرورش استان تهران. حجم نمونه معادل ۶۶۰ نفر تعیین شده است، که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای ـ تصادفی انتخاب و در گردآوری اطلاعات، از پرسشنامه به شکل مقیاس طیف لیکرت استفاده شده است. در بخش اول پرسشنامه، گرایش دانش‌آموزان به «اصل نماز» و همچنین «گرایش عملی نماز» سنجیده شده و در بخش دوم پرسشنامه، میزان تأثیرگذاری «عوامل درون مدرسه‌ای» بررسی شده است. روایی ابزار با نظر کارشناسان و اعتبار ابزار از طریق روش دو نیمه کردن نمرات زوج و فرد و سپس محاسبه ضریب پایایی تأیید شده است. در تجزیه‌وتحلیل داده‌ها علاوه بر بهره‌گیری از شاخص‌های آمار توصیفی، از آزمون‌های آماری (آزمون همبستگی، خی‌دو، تفاوت بین میانگین‌ها و. . .) استفاده شده است. مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق عبارت‌اند از:ـ به رغم نگرانی‌هایی که در خصوص کاهش تعلق خاطر نوجوانان و جوانان به ارزش‌های مذهبی وجود دارد، در مجموع، نگرش دانش‌آموزان به «اصل نماز» مثبت و بیش از حدِ متوسط است. به رغم نگرش مثبت دانش آموزان به اصل نماز، گرایش عملی به نماز در میان آنان (به‌ویژه در دوره متوسطه

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

و در مرکز استان) پایین‌تر از حد متوسط است. ـ در بخش عوامل درون مدرسه‌ای به ترتیب دبیران دینی، اردوهای زیارتی – سیاحتی، مربیان پرورشی، دوستان و همسالان، دبیران غیردینی و کتاب‌های دینی مدارس در تشویق و ترغیب دانش‌آموزان به نماز موثر است. آزمون‌های آماری (آزمون همبستگی، خی‌دو، تفاوت بین میانگین‌ها و. . .) استفاده شده است.

واژه‌های کلیدی: نماز، نگرش به نماز، گرایش عملی نماز، عوامل درون مدرسه ای.

مقدمه

با توجه به این‌که نوجوانان امروز ایران، در جامعه اسلامی رشد یافته‌اند و از آموزش و پرورش اسلامی بهره جسته‌اند، انتظار می‌رود از اعتقادات مذهبی راسخ و استواری برخوردار باشند و به انجام رفتارهای مذهبی (که نماز از شاخص‌ترین آن‌هاست) تقید و پای‌بندی بیشتری نشان دهند. اما بررسی ها و تحقیقات انجام شده در سال‌های اخیر بر موضوع تحقیق حاضر به مثابه یکی از مهم‌ترین مسائل موجود در جامعه تأکید می‌کند. در مجموع، مستندات فوق و همچنین سایر مستنداتی که در اصل گزارش آمده است، این پرسش را به ذهن متبادر می کند که به رغم همه تلاش‌های انجام شده به منظور پای بندی نسل جوان (نسل پس از انقلاب) به نماز، علل و عوامل بی رغبتی یا کم توجهی بعضی از آنان به این مهم ریشه در چه عواملی دارد؟ و همچنین، میزان گرایش دانش آموزان به «اصل نماز» و «گرایش عملی آنان در انجام نماز» در چه حدی است؟گرچه این مسئله ریشه در هر سه نهاد خانواده، مدرسه و اجتماع دارد، اما هدف تحقیق حاضر دست‌یابی به میزان گرایش دانش آموزان به «اصل نماز» و همچنین میزان توجه و پای بندی آنان به انجام «رفتار نماز» و در نهایت دست‌یابی به عوامل درون مدرسه ای موءثر در تشویق یا بازدارندگی دانش آموزان در انجام این رفتار مذهبی است. از آن‌جا که هر پژوهش نظام‌دار می بایست از مبنای نظری محکمی برخوردار باشد، پژوهشگر با مطالعاتی که در این‌باره انجام داده، به نظریات منطبق و مرتبط با موضوع پژوهش حاضر که در واقع پایه‌های نظری تحقیق به شمار می‌رود، دست یافته است. از جمع‌بندی مبانی نظری تحقیق می‌توان به نتیجه زیر دست یافت: همه انسان‌ها، به ویژه کودکان و نوجوانان به لحاظ فطرت پاک خود، به دین و دستورات دینی گرایش دارند، اما ممکن است عواملی مانع از بروز و ظهور رفتارهای مذهبی در آنان شود. در صورت برطرف شدن این موانع، میل به پرستش به شکل رفتارهای مذهبی، نماد بیرونی خواهد داشت؛ در غیر این‌صورت، به رغم فطری بودن پرستش، رفتارهای مذهبی نماد بیرونی ندارد. البته رفتارهای انسان متأثر از عوامل متعددی است که نگرش‌های فرد از مهم‌ترین این عوامل به‌شمار می‌رود. از دیگر سو، هر نگرش دارای سه بعد اساسی شناختی، احساسی و رفتاری است که در صورت نارسایی در هر یک از این ابعاد، آن نگرش به رفتار تبدیل نخواهد شد و به عکس با تقویت بعدشناختی و احساسی، بعد رفتاری آن نگرش تحقق خواهد یافت.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

۱- پرسش‌ها و فرضیه‌های تحقیق: با توجه به این‌که در پژوهش حاضر ۳ سوال و ۵ فرضیه وجود دارد، ترتیب نگارش آن‌ها براساس مقوله های مطرح شده در ابزار تحقیق است و در تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز همین نظم منطقی رعایت شده است. به این ترتیب، ردیف‌های ۱، ۲ و ۷ پرسش‌های تحقیق و ردیف‌های ۳، ۴، ۵، ۶ و ۸ فرضیه‌های تحقیق را تشکیل می‌دهد:

۱- میزان گرایش دانش آموزان به «اصل نماز» چه قدر است؟

۲- «میزان رفتار و پای بندی به نماز» در میان دانش‌آموزان تا چه حد است؟

۳- میان گرایش دانش‌آموزان به نماز و میزان مقبولیت دبیران دینی نزد آنان، ارتباط وجود دارد.

۴- میان گرایش دانش‌آموزان به نماز و میزان محبوبیت مربیان تربیتی نزد آنان، ارتباط وجود دارد.

۵- میان گرایش دانش‌آموزان به نماز و میزان گرایش نزدیک‌ترین دوستان و همسالان آنان به این فریضه الهی ارتباط وجود دارد.

۶- حضور در اردوهای زیارتی- سیاحتی و الگوپذیری دانش‌آموزان از برنامه‌های اردو در گرایش نوجوانان به نماز نقش موثری دارد.

۷- نقش کتاب‌های دینی در ایجاد گرایش دانش‌آموزان به نماز چگونه است؟

۸- گفتار و رفتار دبیران غیردینی درباره نماز، در گرایش دانش‌آموزان به این فریضه الهی نقش موثری دارد.

۲- تعاریف و مفاهیم

۲-۱ نماز

نماز، عبادت مشترک همه ادیان الهی است که برای آن تعاریف بسیاری ذکر شده است، از جمله: «نماز عبارت است از سر فرود آوردن برای تعظیم و سجده و نیز عبادت مخصوص مسلمانان است که به طور وجوب پنج بار در شبانه روز ادا کنند» (معین. ص ۴۸۱۰). از دیدگاه مسلمانان نماز عبارت است از پرستش، نیاز، اطاعت و مجموعه اعمالی که بیانگر اظهار بندگی در برابر معبود باشد.

۲-۲ عوامل درون مدرسه‌ای

عوامل درون مدرسه ای به متغیرها یا عواملی گفته می شود که درون مدرسه وجود دارد یا به نحوی با نظام آموزشی در ارتباط است (اعم از عوامل فیزیکی، انسانی، روانی، آموزشی و. . .) و در گرایش یا عدم گرایش دانش‌آموزان به نماز تأثیر می‌گذارد؛ مانند دبیران دینی، مربیان تربیتی، دوستان و همسالان، اردوهای زیارتی- سیاحتی، کتاب‌های دینی و دبیران غیردینی.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

۳- چگونگی ساخت ابزار، روش تحقیق و نحوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

به منظور ساختن ابزار مناسب، علاوه بر استخراج متغیرهای مهم از تحقیقات پیشین، متغیرهایی که پژوهشگر، خود ضمن تدریس به آن‌ها دست یافته بود و همچنین عوامل موثری که ضمن مصاحبه با استادان و صاحب نظران به‌دست آمده بود، از متغیرهای مهم و مورد نظر دانش‌آموزان (پس از مصاحبه با آنان) نیز استفاده شده است. در گردآوری اطلاعات مورد نیاز، از پرسشنامه در مقیاس طیف لیکرت (۵۶ مقوله بسته و ۵ سوال باز) استفاده شده و به ترتیب، گرایش دانش‌آموزان به «اصل نماز»، «میزان رفتار نماز» و همچنین میزان تأثیرگذاری هر یک از «عوامل درون مدرسه‌ای» با بهره‌گیری از معیارهای مناسب، بررسی شده است. پس از ساخت ابزار و تأیید روایی و اعتبار آن (پس از آزمون و اصلاحات لازم)، پرسشنامه در اختیار کل حجم نمونه (۶۶۰ نفر) که به‌صورت خوشه‌ای - تصادفی تعیین شده بودند، قرار گرفته است. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها و کدگذاری آن‌ها، اطلاعات استخراج و جدول‌های نهایی براساس پرسش‌ها و فرضیه‌های تحقیق ترسیم و تجزیه و تحلیل آماری شده است. در پایان، پس از انجام محاسبات براساس نتایج به‌دست آمده راه بردهای عملی ارائه شده است. در تجزیه‌وتحلیل داده‌های تحقیق ابتدا فراوانی، درصد و ارزش عددی هر یک از مقوله‌ها (به تفکیک پرسش‌ها و فرضیه‌های تحقیق) در جداول تنظیم و سپس مجموع ارزش عددی تمامی مقوله‌ها بر میانگین تعداد افرادی که به مقوله‌های هر بخش پاسخ داده‌اند، تقسیم شده است. به این ترتیب با تبدیل مقوله‌های کیفی به کمی، امکان اندازه‌گیری همه مقوله‌ها فراهم آمده و با محاسبه ارزش عددی مقوله‌های مربوط به هر بخش، اندازه‌گیری هر متغیر در گرایش دانش‌آموزان به نماز امکان‌پذیر شده است. در مرحله بعد به منظور تعیین معنادار بودن تفاوت‌های به دست آمده، از آزمون خی دو به رهگیری و در آزمون فرضیه ها، از آزمون ضریب همبستگی نیز استفاده شده است. در تعیین میزان رفتار و پای‌بندی دانش‌آموزان به نماز، علاوه بر مراحل فوق، نمرات هر یک از گروه‌های تحقیق (دختران راهنمایی، دختران متوسطه و پسران متوسطه در شهرستان های اراک، شازند و فرمهین) طبقه‌بندی، سپس نما، میانه، میانگین، نوع کشیدگی، انحراف معیار و درجه کجی هر یک از گروه‌ها (از منحنی نرمال) محاسبه گردیده است، سرانجام از طریق آزمون تفاضل بین میانگین‌ها، تفاوت بین گروه‌ها مشخص شده است.

٤- پیشینه تحقیق

از آن‌جا که پژوهش علمی جز در سایه ادبیات و پیشینه آن میسر نیست، در این پژوهش نیز جایگاه نماز از زمان حضرت آدم تا حضرت خاتم و در سیره عملی امامان معصوم ـ علیهم السلام ـ و اهمیت آن از دیدگاه فقهای عصر حاضر بررسی و همچنین، نماز در آیینه قرآن و در تحقیقاتی که به شکلی با موضوع تحقیق مرتبط بوده‌اند، بررسی شده است. ۴ البته در این مقاله تنها به جایگاه نماز در آیین حضرت آدم، آن‌هم به اختصار، اشاره می‌شود؛ در حالی‌که اهمیت این فریضه در آیین حضرت ادریس، نوح، ابراهیم، اسحاق،

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

یعقوب، شعیب، یونس، موسی، زکریا و. . . در اصل گزارش تحقیق آمده است. «در تفسیر علی بن ابراهیم قمی که در قرن سوم هجری به رشته تحریر درآمده، نویسنده در جلد اول صفحه ۴۴ در توضیح آیه "فَتَلَقَّی آدَمُ مِنْ رَبِّهِ کَلِماتٌ" می نویسد: «مسئله نماز از جانب حضرت ذوالجلال به منزله عبادتی بزرگ و طاعتی عظیم در عصر حضرت آدم ابوالبشر مطرح شده و پروردگار عزیز، آیین و مکتب مربوط به حضرت آدم را همراه با نماز قرار داده است. حضرت آدم پس از این‌که بر اثر نزدیک شدن به درخت منهیه از بهشت رانده می شود و به زمین هبوط می‌کند، به مدت چهل شبانه‌روز در کوه صفا واقع در مکه نزدیک به محل بیت اقامت می‌گزینند. در آن مدت به خاطر دوری از بهشت، در حالی که سر به سجده داشت سرشک از دیده می‌سفت و به خاطر دوری از جنت و به خصوص دچار شدن به مقام فراق از محبوب، به‌شدت می‌گریست و شب و روز سر به زانوی غم داشت. . . . خداوند مهربان چون اراده آدم را برای جبران گذشته راسخ دید و میل او را به بازگشت و توبه، میل حقیقی یافت، قبله‌ای از نور که جایگاه بیت را مشخص می‌کرد و تابش نورش حدود جغرافیایی حرم را معلوم می نمود، فرو فرستاد و به امین وحی فرمان داد محل بیت را نشانه گذاری کند. چون به وسیله آن نور الهی، محل بیت و حدود حرم معلوم شد، فرشته وحی از آدم خواست آماده شود تا مراسمی را به جای آورد و در ضمن آن مراسم به منظور توبه، دست نیاز به سوی بی نیاز بردارد. آدم روز اول ذوالقعده هبوط داشت و پس از طی مقدماتی در روز ترویه برنامه لازم را شروع کرد. پدر آدمیان به فرمان فرشته وحی غسل کرد و احرام بست؛ پس از آن در روز هشتم ذوالحجه به سرزمین منی رفت و دستور گرفت که شب را در منی بماند. صبح روز نهم به عرفات آمد، در حالی‌که زبان پاکش مترنم به تلبیه بود. آفتاب عرفات از ظهر می گذشت، امین وحی به او گفت از ادامه تلبیه خودداری کن و دوباره خود را به غسل زینت ده و مشغول نماز عصر شو. پس از نماز خواندن، فرشته حق به وی گفت در این سرزمین به پاخیز. چون برخاست کلمه توبه را به دستور حق به وی تعلیم داد. آن‌گاه آدم به شرف با عظمت توبه پس از ادای فریضه عصر مشرف شد و عظمت از دست داده را باز یافت. از این روایت پرقیمت که علاوه بر تفسیر علی‌بن ابراهیم قمی، کتاب‌های دیگر هم آن را نقل کرده‌اند چنین استفاده می‌شود که فرهنگ حضرت آدم و آیین این پیامبر بزرگ دارای نماز بوده است» (انصاریان. ۲۱ تا ۱۷).

۵- یافته‌های تحقیق

۵-۱ یافته‌های به دست آمده در پاسخ به اولین پرسش تحقیق

نتایج به‌دست آمده از برآیند مقوله‌های مثبت و منفی در تحقیق نشان می‌دهد که در مجموع، نگرش دانش‌آموزان به «اصل نماز» مثبت و بیش از حد متوسط است. مهم‌ترین عوامل موثر درعدم گرایش بعضی از نوجوانان به اصل نماز به ترتیب عبارتند از:

ـ نداشتن انگیزه قوی برای خواندن نماز؛

ـ عادت نداشتن به نماز از دوره کودکی؛

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

ـ ندانستن فلسفه و اسرار نماز؛

ـ ترجیح دادن تفریح و سرگرمی (به علت جاذبه بیشتر آن در نزد این عده)؛

ـ نبود درک کامل از مبانی اعتقادی مانند: توحید، نبوت، معاد و غیره نزد این گروه از نوجوانان.

۲-۵ یافته‌های به‌دست آمده در پاسخ به دومین پرسش تحقیق

نتایج به دست آمده از بررسی «میزان رفتار و پای‌بندی دانش آموزان به نماز» نشان می‌دهد که به رغم نگرش مثبت آنان به اصل نماز، میزان و کیفیت این فریضه دینی در بین دانش‌آموزان (به ویژه در دوره متوسطه) پایین‌تر از حد متوسط است. به عبارت دیگر، هرچند نوجوانان به اصل نماز نگرش مثبت دارند، اما عواملی مانع از انجام رفتار نماز در آنان شده یا از کیفیت و پای‌بندی آن‌ها به این مهم کاسته است. البته تفاوت‌های معناداری بین مناطق و دوره‌های تحصیلی مختلف وجود دارد که عبارت است از:

ـ میزان رفتار و پای‌بندی به نماز در بین دانش‌آموزان شهر اراک پایین‌تر از حد متوسط است، حال آن‌که پای بندی نوجوانان و جوانان شهرهای فرمهین و شازند بالاتر از حد متوسط به نظر می‌رسد. آزمون نیز، معنادار بودن این تفاوت را تأیید کرده، این یافته نشانه تأثیر شرایط محیطی و عوامل بازدارنده در شهرهای بزرگ و تأثیر کمتر آن در شهرهای کوچک‌تر است.

ـ میزان رفتار و پای‌بندی به نماز در دختران «راهنمایی» بیش از دختران «متوسطه» بوده و آزمون هم معنادار بودن این تفاوت را تأیید کرده است.

ـ بین «دختران» و «پسران» در میزان رفتار و پای‌بندی به نماز تفاوت معناداری وجود ندارد؛ گرچه این میزان در دختران کمی بیشتر از پسران است. نگارنده علت این اختلاف را ناشی از این می‌داند که اهرم‌های کنترل از سوی خانواده‌ها به دختران بیش از پسران اعمال می‌شود و همچنین، ضریب آسیب‌پذیری پسران از عوامل گوناگون اجتماعی و ابزارهای مختلف بیگانگان در هجوم فرهنگی بیش از دختران است.

ـ بین دانش‌آموزان شهرهای فرمهین و شازند در میزان رفتار و پای‌بندی به نماز تفاوت معناداری وجود ندارد؛ گرچه میزان رفتار و پای‌بندی به نماز در بین دانش‌آموزان شهر فرمهین کمی بیشتر است. از دید نگارنده دلیل این تفاوت، تغییر بافت مذهبی شهر شازند در سال‌های اخیر با احداث دو کارخانه عظیم صنعتی (پتروشیمی و پالایشگاه) و حضور مهاجران داخلی و خارجی با فرهنگ‌های متفاوت در این شهر است؛ حال آن‌که عوامل مذکور در شهر فرمهین وجود نداشته و این شهر همچنان بافت مذهبی خود را حفظ کرده است.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

۵-۳ یافته‌های تحقیق در پاسخ به فرضیه اول (نقش دبیران دینی)

تجزیه‌وتحلیل و آزمون داده‌ها نشان می‌دهد که دبیران دینی موءثرترین نقش را در تشویق و ترغیب دانش‌آموزان به نماز ایفا کرده‌اند. از میان عوامل بررسی‌شده، عوامل زیر به ترتیب اهمیت، در گرایش نوجوانان به نماز موءثر بوده است:

ـ تلاش دبیران دینی در آگاه کردن دانش‌آموزان به اهمیت و اسرار نماز؛

ـ شخصیت علمی و میزان توانایی دبیران دینی در پاسخگویی به پرسش‌های دینی و مذهبی نوجوانان؛

ـ محبوبیت دبیران دینی نزد دانش‌آموزان؛

ـ مطابقت گفتار و عمل دبیران دینی؛

ـ شخصیت معنوی و مذهبی دبیر دینی و باور به آن در نزد دانش‌آموزان؛

ـ یادآوری و «سفارش‌های مکرر» دبیران دینی درباره اهمیت نماز.

آزمون انجام شده، فرضیه اول را با ضریب همبستگی ۰/۹۳۲۸ و ۹۵ درصد اطمینان تأیید کرده است. یعنی هرقدر دبیران دینی محبوبیت بیشتری نزد دانش‌آموزان دارا باشند، توصیه‌های آنان درباره نماز تأثیر بیشتری داشته و میزان گرایش دانش‌آموزان به این فریضه الهی افزایش یافته است؛ و برعکس، هرقدر دبیران دینی محبوبیت کمتری داشته باشند توصیه‌های آنان درباره نماز تأثیر کمتری در گرایش نوجوانان به نماز خواهد داشت و حتی بدون تأثیر خواهد بود.

٥-٤ یافته‌های تحقیق در پاسخ به فرضیه دوم (نقش مربیان و تبلیغات درون‌مدرسه‌ای)

براساس نتایج به دست آمده، مربیان تربیتی سومین نقش را در تشویق و ترغیب دانش‌آموزان به نماز ایفا کرده‌اند. از میان عوامل بررسی شده در این بخش، عوامل زیر به ترتیب اهمیت در گرایش نوجوانان به نماز موثر بوده است:

ـ برگزاری نماز جماعت در مدرسه؛

ـ برگزاری مراسم جشن تکلیف در مدرسه؛

ـ یادآوری اهمیت نماز به کمک نصب پوسترها در محیط مدرسه؛

ـ نقش الگویی مربیان تربیتی؛

ـ محبوبیت مربیان تربیتی؛

آزمون، فرضیه دوم را با ضریب همبستگی ۰/۸۸۲۰ و ۹۵ درصد اطمینان تأیید کرده‌است. یعنی هرقدر مربیان تربیتی محبوبیت بیشتری نزد دانش‌آموزان دارا باشند، توصیه‌های آنان درباره نماز تأثیر بیشتری داشته و میزان گرایش دانش‌آموزان به نماز افزایش یافته است؛ و به عکس، هرقدر مربیان تربیتی محبوبیت کمتری نزد دانش‌آموزان دارا باشند، توصیه‌های آنان درباره نماز نیز تأثیر کمتری در گرایش دانش‌آموزان به نماز خواهد داشت و حتی بدون تأثیر خواهد بود.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

۵-۵ یافته‌های تحقیق در پاسخ به فرضیه سوم (نقش نزدیک‌ترین دوستان و همسالان)

فرضیه سوم با ضریب همبستگی ۰/۹۶۲۵ و ۹۵ درصد اطمینان تأیید شده است. یعنی پای‌بندی نزدیک‌ترین دوستان افراد در سنین نوجوانی به انجام رفتار نماز بر روی آن‌ها تأثیر مستقیم دارد و نقش موثری در تشویق و ترغیب دیگر همسالانشان خواهد داشت. آزمون کنترل، عکس فرضیه سوم را نیز تأیید کرده است. یعنی هر قدر نزدیک‌ترین دوستان افراد در دوران نوجوانی نگرش منفی به نماز داشته باشند، بر آن‌ها نیز تأثیر منفی خواهد داشت و از گرایش آنان به نماز خواهد کاست.

٦-۵ یافته‌های تحقیق در پاسخ به فرضیه چهارم (نقش اردوهای زیارتی ـ سیاحتی)

آزمون خی‌دو (با ۲۷۸/۱۶ = ۲×، ۱۰ = **d. f** و ۹۵ درصد اطمینان) فرضیه چهارم را تأیید کرده است. یعنی حضور در اردوهای زیارتی ـ سیاحتی و الگوپذیری دانش‌آموزان از برنامه‌های اردو در گرایش نوجوانان به نماز نقش موثری دارد. نتایج نشان می‌دهد افرادی که در اردوهای زیارتی - سیاحتی شرکت داشته‌اند، بر حضور در مساجد و مکان‌های زیارتی در مدت اردو به‌مثابه عامل موءثر در اشتیاق به راز و نیاز با خدا و توجه خویش به نماز تأیید کرده‌اند.

۷-۵ یافته‌های پژوهش در پاسخ به سومین پرسش تحقیق

آزمون خی‌دو (با ۱۹۳/۶۴ = ۲×، ۱۰ = **d. f** و ۹۵ درصد اطمینان) برای پاسخ به نقش کتاب‌های دینی در گرایش دانش‌آموزان به نماز نشان می‌دهد که بین مقولاتی که نقش کتاب‌های دینی را بررسی کرده است، تفاوت معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، بیشترین اطلاعاتی که دانش‌آموزان از کتاب‌های دینی فراگرفته‌اند، احکام نماز بوده است، نه اسرار و فلسفه آن. بیشتر افراد نمونه در پاسخ به یکی از مقوله‌های این بخش معتقد بوده‌اند که فلسفه و اسرار نماز در کتاب‌های دینی به‌خوبی مشخص نشده است.

۸-۵ یافته‌های تحقیق در پاسخ به فرضیه پنجم (نقش دبیران غیردینی)

آزمون خی‌دو (با ۶۰۳/۳ = ۲×، ۱۰ = **d. f** و ۹۵ درصد اطمینان) فرضیه پنجم را تأیید کرده است. در این آزمون، بر نقش توصیه‌ها و سفارش‌های دبیران غیردینی درباره نماز و همچنین تأثیر حضور آنان در نماز جماعت مدرسه در گرایش دانش‌آموزان به نماز تأکید شده است. همچنین دانش‌آموزان تطابق گفتار و عمل دبیران غیردینی را بیش از تطابق گفتار و عمل دبیران دینی در گرایش خود به نماز موءثر دانسته‌اند. آزمون نیز معنادار بودن این تفاوت را تأیید کرده است. در تحلیل یافته اخیر، می‌توان حدس زد، هماهنگی در گفتار و عمل افراد معمولی (دبیران غیردینی) تأثیر بیشتری نسبت به دبیران دینی بر دانش‌آموزان می‌گذارد. و به عکس نبود هماهنگی در گفتار و عمل دبیران دینی (که انتظار فعل غیردینی از آنان نمی‌رود) تأثیر منفی بر آنان خواهد داشت. این نکته، قابل تأمل است که دبیران دینی باید دقت بیشتری در

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

ایجاد تطابق بین گفتار و عمل خود داشته باشند، زیرا در غیر این‌صورت بر گرایش مذهبی نوجوانان تأثیر منفی بر جای خواهند گذاشت.

٦- پیشنهادها و توصیه‌ها

٦-١ راهکارهای عملی متناسب با یافته‌های حاصل از تحقیق

٦-١-١ تقویت بعدشناختی: احساسی دانش‌آموزان درباره اسرار و فلسفه نماز با بیان داستان‌ها و حکایت‌های خوش‌آیند. نتایج به‌دست آمده از تحقیق حاضر، نشان می‌دهد که به‌رغم نگرش مثبت بیشتر افراد نمونه به «اصل نماز»، میزان «رفتار نماز» در میان دانش‌آموزان (به‌ویژه در دوره متوسطه) پایین‌تر از سطح انتظار است. «نداشتن انگیزه قوی» از مهم‌ترین عوامل اساسی در بازدارندگی دانش‌آموزان از انجام این فریضه الهی به‌شمار می‌رود. نبود یا کم‌بود این انگیزه، خود ناشی از خوش‌آیند نبودن فعل نماز برای این عده است که به‌صورت رفتاری خشک و بی‌روح جلوه نموده است. همچنین «عادت نداشتن به انجام رفتار نماز از دوران کودکی» و «ندانستن فلسفه و اسرار نماز» از دیگر موانع مهم در کاهش «رفتار نماز» در میان نوجوانان و جوانان تلقی می‌شود. با توجه به این یافته‌ها، مناسب‌ترین راه‌حل کاربردی در ترغیب دانش‌آموزان به نماز، «تقویت بعدشناختی و عاطفی آنان درباره این فریضه الهی است». اما چگونه می‌توان بعدشناختی و عاطفی دانش‌آموزان را در این‌باره تقویت کرد؟«کتاب‌های دینی» مدارس به دلیل سازمان‌یافتگی، بهترین «ابزار» برای تحقق این هدف به‌شمار می‌رود. از دیگر سو، نتایج به‌دست آمده در پاسخ به سومین پرسش تحقیق، بیانگر این است که کتاب‌های دینی مدارس در حال حاضر نتوانسته جایگاه ویژه خود را در ترغیب دانش‌آموزان به نماز به دست آورد. حال چگونه می‌توان از این «ابزار گسترده و سازمان‌یافته» بهره جست؟ برای تقویت بعد شناختی و افزایش انگیزه دانش‌آموزان در انجام رفتار نماز، چنانچه چکیده‌ای از فلسفه و اسرار نماز از دیدگاه دانشمندان و صاحبنظران مختلف (برای نمونه، اسرار نماز از دیدگاه ۴۰ تن از دانشمندان) تدوین و تنظیم شود و سپس با رعایت تنوع و سطح فهم دانش‌آموزان در بخش جداگانه‌ای در «کتاب‌های دینی» تمامی پایه‌های تحصیلی گنجانده شود، علاوه بر این‌که «ضعف شناختی» دانش‌آموزان به این فریضه مهم الهی برطرف خواهد شد، با اختصاص‌یافتن بخشی از کتاب دینی به نماز، این فریضه مهم جایگاه ویژه خود را در میان نسل جوان و فرهنگ عمومی جامعه به‌دست خواهد آورد. همچنین تکرار مباحث متنوع نماز در تمامی پایه‌های تحصیلی، به استمرار انگیزه نوجوانان در حساس‌ترین سال‌های شکل‌گیری هویت مذهبی آنان کمک خواهد نمود. برای تقویت بعد احساسی و عاطفی دانش‌آموزان درباره نماز، می‌توان از داستان‌ها، حکایت‌ها و اشعاری که دارای بار عاطفی است و فریضه نماز را به‌طور خوش‌آیندی مطرح می‌کند، سود جُست. این امر از این جهت دارای اهمیت است که همواره انسان‌ها (به‌ویژه کودکان و نوجوانان) به مطالعه و استماع داستان و حکایت توجه و رغبت بیشتری نشان می‌دهند و مطالبی را که بدین طریق می‌آموزند، دیرتر فراموش می‌کنند. (در ضمن، چنانچه درس‌های

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

مربوط به نماز با تصاویر جذاب و کاغذ مرغوب‌تری چاپ شود، خود می‌تواند عامل موءثری در ایجاد حس خوش‌آیند در دانش‌آموزان به نماز باشد). در جهت تقویت بعد رفتاری نماز در میان دانش‌آموزان، چنانچه نمونه‌هایی از اهمیت و جایگاه «رفتار نماز» در زندگی بزرگان دین جمع‌آوری شود و در کتاب‌های دینی مورد استفاده قرار گیرد، بر انگیزه دانش‌آموزان و الگوپذیری آنان از این نمونه‌های عملی خواهد افزود. مجموع این موارد به‌مثابه ابزارهای موثر، دانش‌آموزان را از «مرحله شناخت» به «انجام رفتار نماز» تشویق و ترغیب خواهد کرد.

۲-۱-٦ تبیین نقش کاربردی نماز: در مراحل مختلف زندگی به منظور ترویج فرهنگ نماز در میان نسل جوان معمولاً نفع شخصی یکی از عوامل موثر در ایجاد انگیزه، و داشتن انگیزه یکی از عوامل مهم در انجام رفتار است: نفع شخصی انگیزهانجام رفتار (برای رسیدن به نفع شخصی). به‌طور قطع، از نوجوانان انتظار نمی‌رود که عبادت آزادگان و بزرگان را داشته باشند؛ از این‌رو باید فواید و منافعی که آنان از نماز خواهند برد تبیین شود تا به این وسیله انگیزه دینی آنان افزایش یابد و در نهایت، برای انجام «رفتار نماز» تشویق و ترغیب شوند. همچنین پیشنهاد می‌شود که مولفانِ کتاب‌های دینی، به نقش و کارکردهای مختلف نماز در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و. . . در تدوین مباحث مربوط به نماز توجه کنند تا به کمک آن، نوجوانان از نقش کاربردی این فریضه الهی در همه مراحل زندگی آگاه شوند.

۲-٦ راهکارهای عملی متناسب با یافته‌های حاصل از آزمون فرضیه‌ها

۱-۲-٦ راهکارهای عملی متناسب با نتایج به‌دست آمده از آزمون فرضیه اول.

براساس این نتایج، بین محبوبیت دبیران دینی و گرایش دانش‌آموزان به نماز رابطه معنادار وجود دارد. از این‌رو دبیران دینی می‌توانند از یافته فوق به‌مثابه موءثرترین ابزار به‌منظور تشویق و ترغیب نوجوانان و جوانان به نماز استفاده کنند. اما این محبوبیت چگونه حاصل می‌شود؟ نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که «محبوبیت دبیران دینی» در پرتو عوامل مختلف به‌دست می‌آید، که عبارتند از:

الف ـ شخصیت معنوی و مطابقت گفتار و عمل: تقوای عملی معلم، به‌منزله بهترین ابزار تأثیرگذار در روان و رفتار دانش‌آموزان به‌شمار می‌رود. با توجه به تفاوت اساسی درس دینی با درس‌های دیگر و با توجه به اهداف نظری و عملی این درس، دبیر دینی باید با افزایش شناخت و آگاهی دانش‌آموزان، زمینه و مقدمه لازم برای انجام اعمال و رفتارهای مذهبی در آنان را فراهم آورد. پس نیل به اهداف عملی این درس، بدون تقوای عملی معلم دینی به‌دست نخواهد آمد. از سوی دیگر دبیر دینی به‌مثابه شاخص مذهبی و مبلغ دینی در مدارس شناخته می‌شود.

ب- شخصیت علمی و توانایی دبیران دینی‌در پاسخگویی به پرسش‌های مذهبی دانش‌آموزان: در دوران نوجوانی معمولاً افراد درباره اعتقادات گذشته خویش که از خانواده یا مدرسه فراگرفته‌اند، دچار شک و تردید می‌شوند. به عبارتی، سنین نوجوانی «دوران شک و تردید» نیز به‌شمار

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

می‌رود. حال اگر نوجوان نتواند پاسخی برای پرسش‌ها و ابهام‌های دینی خود در این مرحله بیابد، به‌تدریج شبهات بسیاری در ذهن وی تثبیت خواهد شد. در این هنگام دبیرانی که توان علمی لازم برای پاسخگویی به شبهه‌های دینی نوجوانان دارند، می‌توانند علاوه بر جلوگیری از تشدید این‌گونه ابهامات، با نشان دادن توان علمی خود نزد نوجوانان، محبوبیت بیشتری یابند. در صورت تحقق این مهم، توصیه‌های این دبیران در سفارش به نماز تأثیر به‌سزایی بر جای خواهد گذاشت.

ج- وجود رابطه صمیمانه میان دبیر دینی و دانش‌آموزان : اولین قدم در ایجاد یا تصحیح رفتار دینی، وجود رابطه دوستانه و صمیمانه بین دانش‌آموزان و دبیر دینی است. در صورت تحقق این مهم، اعتماد پذیرش متقابل بین آنان پدید می‌آید و توصیه‌های دبیر دینی درباره نماز موءثر و از سوی دانش‌آموزان پذیرفته می‌شود.

۲-۲-٦ راهکارهای عملی متناسب با نتایج حاصل از آزمون فرضیه دوم

براساس نتایج به‌دست آمده، بین محبوبیت مربیان تربیتی و گرایش دانش‌آموزان به نماز رابطه معنادار وجود دارد. همچنین ابزارها و عوامل مختلف تبلیغی نیز در صورت جذابیت، نقش موثری در گرایش دانش‌آموزان به نماز می‌تواند داشته باشد، از این‌رو بیان توصیه‌های ذیل به مربیان تربیتی ضروری است:

الف- داشتن منش الگویی برای دانش‌آموزان: مربیان تربیتی نیز همانند دبیران دینی به‌مثابه شاخص‌های مذهبی در مدارس به‌شمار می‌روند. براساس نتایج به‌دست آمده از بررسی فرضیه دوم، محبوبیت مربیان تربیتی در پرتو منش الگویی آنان است؛ یعنی هرقدر منش الگویی در رفتار عملی آنان افزایش یابد، محبوبیت بیشتری نزد دانش‌آموزان خواهند یافت و در صورت محبوبیت، توصیه‌ها و سفارش‌های آنان درباره نماز نقش موثری در ترغیب و تشویق نوجوانان و جوانان برای انجام این فریضه الهی خواهد داشت.

ب- بهره‌گیری بیشتر از ابزارهای تبلیغاتی جذاب و متنوع: نوجوان و جوان به‌دنبال زیبایی و جذابیت است و به هر آنچه برای وی زیباتر و جذاب‌تر جلوه نماید، بیشتر متمایل خواهد شد. از این‌رو، مربیان تربیتی می‌توانند با بهره‌گیری از پوسترهای تبلیغاتی جذاب و متنوع، نمازخانه مرتب، زیبا و تمیز، برگزاری مراسم جشن تکلیف به شکلی که حس اشتیاق و علاقه را در دانش‌آموزان برانگیزد و دیگر ابزارهای تبلیغاتی، این فریضه الهی را در نظر نوجوانان خوش‌آیند و مطلوب جلوه دهند.

ج- دقت‌نظر در رفتار و نحوه برخورد اعضای انجمن اسلامی با دیگر دانش‌آموزان: براساس یکی از یافته‌های این بخش، بیشترین نگرش منفی به اخلاق و رفتار اعضای انجمن اسلامی (به‌ویژه در دوره متوسطه) است. با توجه به نقش الگویی انجمن اسلامی در مدارس، در صورت عدم ایفای این نقش مهم از سوی اعضای آن، نه‌تنها دانش‌آموزان به امور مذهبی (از جمله نماز) گرایش پیدا نخواهند کرد، بلکه ضریب آسیب‌پذیری مذهبی در دیگر دانش‌آموزان نیز افزایش خواهد یافت. از این‌رو مربیان

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

محترم امور تربیتی باید بر کارکردهای این انجمن و نحوه رفتار ارتباط اعضای آن با دانش‌آموزان دقت‌نظر لازم را اعمال کنند.

د- برگزاری مسابقات مختلف کتاب‌خوانی درباره نماز

ه- سپردن امور اجرایی نماز جماعت مدرسه به خود دانش‌آموزان: و اعطای نشان‌های مخصوص به دانش‌آموزانی که شرکت فعال در نماز جماعت مدرسه دارند و تشویق آنان در جمع

۳-۲-٦ راهکارهای عملی متناسب با نتایج به‌دست آمده از آزمون فرضیه سوم: براساس نتایج این آزمون، نگرش مثبت دوستان نزدیک در سنین نوجوانی به نماز، در گرایش افراد همسال به این فریضه الهی، نقش به‌سزایی خواهد داشت. همچنین وجود انحرافات اخلاقی نزد آنان، زمینه کاهش رغبت و تمایل افراد همسال را به نماز فراهم خواهد کرد. این یافته نشان‌دهنده تأثیر بسیار زیاد دوستان نزدیک و همسالان بر یکدیگر است؛ از این‌رو ضرورت طرح توصیه‌های زیر به خانواده دانش‌آموزان در خانواده‌ها (جلسات انجمن اولیا و مربیان، کلاس‌های آموزش خانواده و. . .) احساس می‌شود.

الف- دقت‌نظر در دوستی‌های فرزندان (به‌ویژه در سنین نوجوانی): از آن‌جا که پایه‌های شخصیت انسان در دوران نوجوانی شکل می‌گیرد، چنانچه این دوران حساس و سرنوشت‌ساز با موفقیت سپری شود، ضریب آسیب‌پذیری دینی در مراحل دیگر زندگی کاهش می‌یابد؛ در غیر این‌صورت، انسان همواره در معرض آسیب‌های گوناگون مذهبی قرار خواهد داشت. از دیگر سو، تحقیق حاضر و همچنین تحقیقات مشابه دیگر تأثیرپذیری قوی و موءثر نوجوانان را از نزدیک‌ترین دوستان خود تأیید کرده است. پس خانواده‌ها چنانچه در پی سلامت دینی و مذهبی فرزندان خویش هستند، باید در دوستی‌های نوجوانان خویش به‌طور غیرمستقیم، ابزارهای نظارت و کنترل را به‌کار گیرند؛ زیرا هرگونه بی‌توجهی یا کم‌توجهی به این مهم، سلامت مذهبی و شخصیت فرزندانشان را با مشکلات اساسی مواجه خواهد کرد.

ب- دارابودن روش الگویی برای فرزندان: در پاسخ به یکی از پرسش‌های باز تحقیق حاضر، نوجوانانی که به انجام رفتار نماز پای‌بند بوده‌اند، علت آن را در توجه والدین خویش به رفتارهای مذهبی دانسته‌اند. به عبارت بهتر، نوجوانان ابتدا از «مکتب‌خانه والدین» الگو می‌گیرند، سپس به «مکتب‌خانه آموزش‌وپرورش» گام می‌نهند. پس والدین باید به این مهم توجه کنند، چرا که در غیر این‌صورت نمی‌توان از والدین بی‌توجه به امر نماز، فرزندانی پای‌بند و معتقد در انجام رفتارهای مذهبی انتظار داشت و آنان را از الگوهای نامناسب در بین دوستان و همسالان برحذر داشت.

ج- ایجاد عادت به انجام رفتارهای مذهبی در سنین کودکی و تقویت آن در سنین نزدیک به بلوغ: در مواردی نیز نوجوانان، والدین خود را پای‌بند به نماز دانسته‌اند، اما عدم پای‌بندی خود را «عادت نداشتن به این فریضه الهی از دوران کودکی» دانسته‌اند. به عبارت بهتر، والدین این افراد خود به انجام رفتار نماز تقید داشته‌اند، اما در مقید ساختن فرزندان خود توجه و سعی لازم اعمال نکرده‌اند.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

یافته مذکور، ضمن هشدار به تمام والدین، بر اهمیت عادت به رفتارهای مذهبی در دوران کودکی تأیید می‌کند. زیرا روح و ایمان مذهبی در دوران کودکی شکل می‌گیرد و زمینه اصلی تربیت دینی در این دوران و در نهاد خانواده نهفته است. براساس بررسی مقایسه‌ای چند مقوله، ضریب آسیب‌پذیری از انحرافات اخلاقی دوستان‌در افرادی که از دوران کودکی به فریضه نماز عادت نداشته‌اند، بیش از دیگران بوده است. توجه والدین به این یافته، آسیب‌پذیری فرزندان آنان را از دیگر همسالان کاهش خواهد داد.

٤-٢-٦ راهکارهای عملی متناسب با نتایج حاصل از آزمون فرضیه چهارم

الف- استفاده مطلوب‌تر از ابزار اردوهای زیارتی و سیاحتی: براساس نتایج به‌دست آمده از آزمون فرضیه چهارم، شرکت دانش‌آموزان در اردوهای زیارتی و سیاحتی و الگوپذیری آنان از برنامه‌های این اردوها نظیر: حضور در مساجد و اماکن زیارتی، همراهی با الگوهای مذهبی و. . . ، در ترغیب نوجوانان به نماز تأثیر به‌سزایی دارد.

بنابراین می‌توان با بهره بیشتر از این ابزار، دانش‌آموزان کم‌توجه و یا بی‌توجه به امر نماز را در این‌گونه اردوها شرکت داد و با تشویق و ترغیب آنان به نماز از این ابزار به نحو مطلوب و کاربردی بهره جست.

ب- دقت‌نظر در انتخاب مسئولان، مربیان و عوامل اجرایی اردوهای زیارتی ـ سیاحتی: در برگزاری اردوهای زیارتی ـ سیاحتی، دقت‌نظر در انتخاب مسئولان، مربیان و عوامل اجرایی ضرورت بیشتری دارد. به عبارت بهتر، در این‌گونه اردوها باید از مربیان و افرادی بهره گرفت که رفتار و گفتارشان الگوی مناسبی برای دانش‌آموزان باشد، تا آنان از نزدیک الگوهای مذهبی را مشاهده کنند. این امر، نقش به‌سزایی در اخلاق و رفتارهای مذهبی دانش‌آموزان خواهد داشت.

٥-٢-٦ راهکارهای عملی متناسب با نتایج به‌دست آمده از آزمون فرضیه پنجم: براساس نتایج به‌دست آمده از آزمون فرضیه پنجم و نقش موثر دبیران «غیردینی» در گرایش دانش‌آموزان به نماز، توصیه‌های زیر به این گروه از دبیران به منظور تقویت پای‌بندی به اقامه نماز در بین نسل جوان، ضروری است:

الف- حضور دبیران غیردینی در نماز جماعت مدرسه و نقش موثر آن در گرایش دانش‌آموزان به نماز: براساس یکی از نتایج به‌دست آمده از مقوله‌های این بخش، حضور دبیران غیردینی در نماز جماعت مدرسه و مشاهده آن توسط نوجوانان، در گرایش آنان به نماز نقش موءثری دارد. این یافته باید در اختیار دبیران محترم قرار بگیرد تا به اهمیت موضوع و تأثیر حضورشان در نماز جماعت مدرسه واقف شوند.

ب- نقش موثر سفارش دبیران غیردینی در گرایش دانش‌آموزان به نماز: آزمون فرضیه پنجم نشان داده است که دانش‌آموزان توصیه‌ها و سفارش‌های بعضی از دبیران غیردینی درباره نماز را در گرایش خویش به این فریضه الهی موثر دانسته‌اند. حتی توصیه‌های دبیران غیردینی در تقویت انگیزه برخی

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

از دانش‌آموزان در برپا داشتن نماز موءثر بوده است. یافته فوق رسالت دبیران غیردینی را در پای‌بند نمودن نسل جوان به نماز آشکارتر می‌سازد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد در مجموع، نگرش دانش‌آموزان به «اصل نماز» مثبت و بیش از حدِ متوسط بوده، اما موانعی زمینه بی‌توجهی یا سستی برخی از آنان را در انجام «رفتار نماز» فراهم آورده است. یافته فوق منطبق با نظریه قرآنی و همچنین نظریه ابن‌اثیر است. چنان‌که از قرآن کریم استنباط می‌شود، نه‌تنها خداشناسی، بلکه گرایش به دین در تمامی ابعاد، امری فطری به‌شمار می‌رود. براساس مطالعات توحیدی، میان مقولات «تکوین»ی و «تشریع»ی هماهنگی لازم وجود دارد. به بیان دیگر، مبانی شرع همگی ریشه در فطرت دارد و آنچه در تکوین و نهاد آدمی است، مکملی برای قوانین شرع خواهد بود. به عبارت بهتر، انسان‌ها به‌طور فطری خداجو و خداپرست آفریده شده‌اند؛ اما شکوفایی فطرت خداجویی و خداپرستی مستلزم برقراری تعادل میان امیال درونی است. چراکه اگر به یک میل (امیال مادی) بیش از حد، توجه شود، سایر امیال (توجه به خدا و پرستش او) از نظر دور می‌ماند. شکوفایی میل خداپرستی در انسان مبتنی بر ایجاد زمینه مساعد و مناسب است. ابن‌اثیر۶ در کتاب النهایه با توجه به حدیث معروفِ نبوی:«کل مولود یولد علی الفطرة حتی یکون ابوهما اللذان یهودانه و ینصرانه»می‌نویسد: هر مولودی به فطرت خداپرستی متولد می‌شود، لکن پدران او (یعنی عوامل خارجی) او را منحرف می‌کنند. براساس این نظریه، همه انسان‌ها به‌طور فطری خداجو و خداپرست آفریده شده‌اند؛ اما عوامل و موانع بیرونی (و نه درونی) عده‌ای را از توجه به فطرت واقعی و اطاعت اوامر الهی باز می‌دارد که با رفع این موانع، انسان‌ها فطرت واقعی خویش را بازیافته اوامر الهی را تبعیت خواهند کرد. براساس یکی دیگر از یافته‌های تحقیق، میزان رفتار و پای‌بندی به نماز در بین دانش‌آموزان «دوره راهنمایی» بیش از «دوره متوسطه» بوده، و آزمون نیز معنادار بودن تفاوت بین این دو گروه را تأیید کرده است. همچنین میزان رفتار و پای‌بندی به نماز در دانش‌آموزان مناطق تابعه بیش از دانش‌آموزان شهر اراک است. طبق تحقیقات کوهلن و آرنولد، نوجوانان در سنین ۱۲ تا ۱۵ سال، دارای اعتقادات مذهبی بیشتری هستند، اما با افزایش سن و رفاه زندگی به‌طور معمول رفتارهای مذهبی در آنان کاهش می‌یابد (گلزاری. ۱۳۷۳. ۲۹). بر اساس یکی دیگر از یافته‌های پژوهش حاضر، در کتاب‌های دینی مدارس بیشتر بر احکام نماز تأکید شده و اسرار، فلسفه و کارکردهای مختلف این فریضه الهی در طول زندگی به خوبی تبیین نشده است؛ از این‌رو دانش‌آموزان دچار نوعی ضعف شناختی درباره اسرار نماز شده‌اند. دلیل دیگر کاهش رفتار نماز در بعضی از نوجوانان «نداشتن انگیزه قوی» برای انجام این فریضه الهی بوده است. براساس یکی از مبانی نظری پژوهش حاضر، هر نگرش دارای سه بعد اساسی شناختی، احساسی و رفتاری است که در صورت نارسایی در هر یک از ابعاد شناختی و احساسی، آن نگرش به «رفتار» تبدیل نخواهد شد. به‌رغم نگرش مثبت دانش‌آموزان به اصل نماز، «رفتار

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

نماز» در آنان پایین‌تر از حد انتظار است. این امر، ریشه در ضعف شناختی و احساسی آنان به این فریضه الهی دارد. عدم تبیین اسرار و فلسفه نماز در کتاب‌های دینی، بیانگر ضعف‌شناختی و نداشتن انگیزه قوی برای انجام رفتار نماز، نشان‌دهنده ضعف احساسی و عاطفی دانش‌آموزان به این مقوله است. زیرا براساس یکی دیگر از مبانی نظری تحقیق، عامل انگیزه مهم‌ترین رکن در انجام هر فعالیت به‌شمار می‌رود. از این‌رو انگیزه دارای دو مبنای احساسی و تعقلی است. پایین‌بودن رفتار نماز از حد انتظار در حجم نمونه، بیانگر عدم تحریک بعد احساسی و عاطفی دانش‌آموزان به انجام این فریضه الهی است.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

فهرست منابع و مآخذ

ـ ابن‌اثیر. عزالدین (۵۵۷ـ۶۳۰ ه. ق ۱۱۶۰ـ۱۲۳۳). مورخ قرن ۶ـ۷.

ـ انصاریان. حسین (۱۳۶۶). عرفان اسلامی، تهران. انتشارات عرفان، چ اول، ج پنجم.

ـ حسین‌بیگلو. بهروز (۱۳۷۱). بررسی علل و عوامل درون مدرسه‌ای موثر بر جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت. تهران.

ـ حسینی. میرسعید (۱۳۷۰). «نگرش دانش‌آموزان پسر و دختر دوره راهنمایی و متوسطه استان مازندران نسبت به اقامه نماز در مدارس». طرح پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان مازندران.

ـ حسینی. میرسعید (۱۳۷۱). «بررسی علل و انگیزه‌های عدم حضور برخی از دبیران دوره متوسطه استان مازندران در مراسم برپایی نماز جماعت مدارس». طرح پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان مازندران.

ـ زنگی‌آبادی. مهدی (۱۳۷۱). «بررسی شیوه و روش‌های جذب دانش‌آموزان کلاس‌های دوم و سوم متوسطه به نماز جماعت». طرح پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان کرمان.

ـ زواریان. زهرا و دیگران (۱۳۷۱). «جایگاه مذهب در اعتقادات عملی جوانان». مجله رشد معلم. تهران. وزارت آموزش و پرورش.

ـ شهرابی. فرامرز (۱۳۶۹). نقش عوامل مذهبی در میزان گرایش دانش‌آموزان به سیگار. تهران. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی وزارت آموزش‌وپرورش.

ـ صفایی فیروزآبادی. صدیقه (۱۳۷۱). «بررسی عوامل موءثر در جذب نوجوانان و جوانان به نماز جماعت دبیرستان‌های پسرانه شهرستان یزد». طرح پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان یزد.

ـ عباسی سرچشمه. محمود (۱۳۷۲). «بررسی علل گرایش نوجوانان به نماز جماعت در مدارس متوسطه». پایان‌نامه کارشناسی. دانشگاه کاشان.

ـ فضائلی. علی‌اصغر و دیگران (۱۳۷۰). «بررسی عوامل موثر در میزان گرایش‌های اسلامی و عمل به فرایض دینی در بین دانش‌آموزان مدارس راهنمایی و متوسطه استان هرمزگان». طرح پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان هرمزگان.

ـ قرآن کریم آیه سی و سی‌ویکم سوره روم:«فاقم وجهک للذین حنیفا فطرالله التی فطرالناس علیها. . . لاتبدیل لخلقه‌الله. . . منیبین الیه و اتقوه و اقیمو الصلوة و لاتکونوا من المشرکین».

ـ کارشناسی مشاوره و تحقیق اداره کل آموزش‌وپرورش استان گیلان (۱۳۷۱). «نگرش دانش‌آموزان راهنمایی و متوسطه استان گیلان نسبت به اقامه نماز جماعت در مدارس». طرح پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان گیلان.

ـ کمالی نهاد. محمدعلی (۱۳۷۱). «بررسی عوامل خانوادگی ـ مدرسه‌ای در گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت». طرح پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان تهران. اراک.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

ـ گلزاری. محمود (۱۳۷۳). «روابط بین پدر و مادر با فرزندان در دنیای امروز». مجله پیوند. تهران. انتشارات انجمن اولیا و مربیان. ش ۱۸۴.

ـ معین. محمد (۱۳۶۳). فرهنگ فارسی معین. تهران. انتشارات امیرکبیر. چ ششم. ج چهارم.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-09-06]